

ד.

אין לדברי החוות יאיר והיעב"ץ קשר לשאלת הסגרה, שכן שם המדובר על טיפול של מישהו שהיה חייב בדין, אילו היתה יד ישראל תקיפה. כמו כן אין ללמוד דבר מתשובת הב"ח, העוסקת בהסגרה שנכפתה וסיכנה את הקהילה, למקרה של הסגרה מרצון, ממדינה יהודית ריבונית למדינה זרה.

המסקנה הנכונה מבחינת משפט ההלכה היא: **אסור למסור אף יהודי לערכאות של גויים, והחובה לערוך לו משפט צדק במדינת ישראל.**

סימן כד: בנין לבית קברות ע"ג הקרקע

הוגשה הצעה לרבנות הראשית לישראל לתכנן סדר קבורה חדש ושונה מהנהוג, נוכח התמלאות בתי הקברות הסמוכים לערים, והצורך לאתר מדי פעם מקומות חדשים, המרוחקים ממקומות יישוב, מה שמכביד על סידור ההלויות וכו'.

ההצעה הוגשה ע"י אדריכלים ותכנה להקים מבנה רב קומות של משטחים זה על גבי זה, כשכל משטח מחולק לקברים ע"י קירות בטון, באופן שע"י יהיה אפשרי להגדיל פי כמה את שטח הקבורה. בכל קבר ניתן להציע מתחת לנפטר אדמה כנדרש, וכן יהי ניתן לכסותו באדמה ולסגור את הקבר במכסה מתאים ובמצבות כפי הנהוג.

הוגשה הצעה מעובדת, מתוכננת לפרטיה, עם דגמים וציורים ודברי הסברה.

יש צורך לברר אם ההצעה ניתנת להתקבל ע"י הרבנות הראשית מבחינת ההלכה, ובמדה מסוימת גם מבחינת אחרות. עיינתי בדבר, וזה אשר העליתי בע"ה.

א.

איתא בגמרא (סנהדרין דף מ"ו, ב) והועתק בס' תורת האדם לרמב"ן זצ"ל (בהוצ' שעוועל עמ' ק"יז): א"ר יוחנן משום רשב"י רמז לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבור תקברנו, מכאן רמז לקבורה מן התורה. פירוש, קבורה בקרקע קאמר. ולהאי מלין את מתו ממש עובר בלי"ת דגמר מתלוי גופא, וריבויא דתקברנו לגניזת קרקע.

והתם תנן: א"ל שבור מלכא לרב חמא קבורה מדאורייתא מנא לכו, אישתיק ולא א"ל ולא מידי. אמר רב חמא בר יעקב אימסר עלמא בידא דטפשאי, איבעי ליה למימר "כי קבור". ודחינן - דעביד לי' ארון, לימא ליה - "תקברנו", לא משמע ליה - לשבור מלכא אלמא ארון לאו קבורה היא.

נמצאנו למדים, שהעושה ארון למת ומניחו בבית קברות אינה קבורה, ובכלל מלין מתו הוא ועובר עליו. ואם עשה ארון וקברוהו בקרקע, אינו עובר עליו. אעפ"כ יפה היה לקברו בארץ, דקבורת ארץ ממש מצוה כצוואתו דרבי ואפילו בחו"ל. ע"כ לשון הרמב"ן.

וזה שכתב "שיפה לקברו בארץ", הוא עפ"י מה שהביא שם לעיל מתשו' רב נטרונאי גאון שכ': וזה שנתנים עליו עפר, הוא "ואל עפר תשוב", ומביא שם עוד מירושלמי (כלאים ט, ג) "בצוואת דרבי ... תהא ארוני נקובה לארץ", פי' שיטלו דף תחתון שבארץ וישכיבוהו על הארץ, שקבורת קרקע - מצוה, ולא תימא מחמת חביבותא דארץ ישראל, אלא אפילו בחו"ל דכתב "ואל עפר תשוב" ע"כ. דברי הרמב"ן הללו הובאו בטושו"ע (יו"ד סי' שס"ב):

... הנותן מתו בארון, ולא קברו בקרקע עובר משום שמלין את המת אלא צריך לקברו בקרקע. ואם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו. מ"מ יפה לקברו בארץ, דקבורת ארץ ממש - מצוה, אפי' בחו"ל.

והועתקו לשו"ע שם: הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום מלין את המת, וכו'.

פשוט הדבר, זה שכתב הטור ובעקבותיו השו"ע שעובר "משום מלין המת" כוונתו - נוסף על ביטול המצוה של "קבור תקברנו" שנדרש כנ"ל לחיוב קבורה בקרקע דוקא, שאיסור ההלכה הוא תולדה מהא שלא נתקיימה בזה מ"ע דקבורה, משום כך, יש בזה גם משום "מלין המת", ומצות קבורה אינה מתקיימת אלא ע"י גניזה בקרקע, כלשון הרמב"ן שהו"ל.

וזה שאמרו "דקבורת ארץ ממש - מצוה" שנלמד מצוואתו של רבי, שיש ענין בהשכבתו על הארץ, אינו ממצות הקבורה בקיום המ"ע ד"קבור תקברנו", שלא אמרו בזה אלא שיפה לקברו בארץ. ומה שנקטו לשון "מצוה" אינו אלא מיסוד צוואתו של רבי, ועיקר המצוה דקבורה היא "גניזה בקרקע" בדוקא, ואילו קבורה בארון, גם אם ישימו בתחתיו עפר ג' או אפי' ו' טפחים, אין זו קבורה, וממילא עוברים גם על איסור הלנת המת כל יום, נוסף על ביטול המצוה דאורייתא של קבורה. ואין ביטול מצות הקבורה מפני שהמת מושם בארון, שהרי כשקוברים את הארון באדמה, מקיימים שפיר המצוה דאורייתא, אלא שיפה יותר שיטלו דף תחתון או ינקבוהו (כצוואת רב). אך אין זה לעיכוב וכנ"ל.

ונקט הרמב"ן בלשונו "שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות, אינה קבורה" ללמדנו שגם ככה"ג שמניח הארון, אפילו ככה"ג שהארון נקוב מלמטה ומונח על גבי האדמה - בבית הקברות, לראותו כתלוש ולבסוף חברו, לא מהני מידי, ונחשב כאילו אינו קבור כלל, עם כל התוצאות הכרוכות בזה, כי לא "אל עפר תשוב" קובע את מצות הקבורה, אלא הגניזה בעצם הקרקע. וכל שזה לא נעשה לא נתקיימה הקבורה כלל ועיקר.

ב.

שארין בהנחת המת על גבי קרקע שייכות לעצם מצות קבורה יש ללמוד גם ממה שנאמר בדברי חז"ל בקבורתם של צדיקי עולם כמובא ברש"י עה"ת (במדבר כ, כו) במיתתו של אהרן, וחוזר ע"ז רש"י גם בסילוקו של מרע"ה (דברים לב, ג): א"ל הכנס למערה ונכנס; א"ל עלה למטה ועלה וכו'. ומקורו במדרש (ילק"ש), וממשיך: כיון שיצא (משה ואלעזר) נסתמה המערה. הרי שעיקר הקבורה היותו גנוז באדמה (במקרה האמור - במערה) ואעפ"י שהוא שכוב על גבי מטה, כלשון שאמרו: עלה למטה

נמצא שגניזתם במערה, וסתימת פי המערה, היא היא הקבורה. וכן עולה מתיאור הגמרא (ב"ב דף נח) על כניסתו של ר' בנאה למערת קבורת אברהם אבינו. והרי באבות נאמרה בהם קבורה, וכמו שאמרו בגמרא בזה (סנהדרין שם): "מדאיקבור צדיקיא" ופירש"י שם: אברהם יצחק ויעקב. גם מזה אנו למדים שאין הנחת המת ע"ג הקרקע קובעת הקבורה אלא דוקא הגניזה בתוך הקרקע, וזה מתקיים גם בשימת הנפטר במערה, וגם על גבי מטה.

ג.

שמה יאמר האומר, אין הדברים אמורים אלא בארון המונח ע"ג קרקע, שבה עדיין אין עליו דין מחובר (אם כי פשוט הדבר, שחיבור ממש לקרקע לא שייך, כי גם בנין, ואפילו אם נחפור לו יסודות באדמה, גם היסוד עצמו אינו מחובר ממש רק עומד על גבי אדמה). אך המתבאר מהסוגיות בסנהדרין שם שדין קבר נלמד מהשוואה לע"ז, ושכל שלגבי ע"ז דינו כתלוש, כן הוא בענין קבר, ועל כן גם שימת מת בבית, גם אם יאטמוהו מסביב, אין מתקיימת בזה מצות קבורה. כך למדנו שם (דף מז, ב): החוצב קבר לאביו וכו', ומעמידה זאת הגמרא בקבר בנין שרק בכה"ג נאסר בהנאה כדין תלוש לבסוף חיברו, שדינו כתלוש (כמו לענין ע"ז) ופירש"י: "בקבר בנין שבנאו למעלה מן הקרקע". והיינו שעצם הקבורה היא בקבר החצוב בתוך הקרקע (כלשונו הברייתא החוצב קבר) אלא שבונה על גביו בנין למעלה. וכן פירש שם להלן (דף מח, א): נפש שבנאו - בנין שעל הקבר. והיינו שקבורת המת היא בתוך הקרקע עצמה, והנפש היינו בנין שעל גבי מקום הקבורה.

ד.

ויעוין עוד ביד רמ"ה שפירש שם מה שאמר ו"קבר בנין": פירוש שחצב קבר בקרקע, ואח"כ ציפה תוכו בנין, ונמצא המת נקבר בתוך הבנין דאיתסרו להו הנהו אבנים בתלוש בהזמנה וקבורה - דתלוש ולבסוף חיברוהו תלוש, ע"כ. גם לפירוש זה הקבורה היא בקרקע, אלא שמפרש שמה שאמרו "קבר בנין" היינו שבתוך הקבר החצוב באדמה עשה ריצוף אבנים. והן נאסרות מדין תלוש ולבסוף חברו, שדינם כתלוש למרות שהן נתונות בתוך הקרקע.

(ונו"פ שגם רש"י מודה שבכה"ג נאסרים האבנים כדין תלוש, אלא שלשון הגמרא "קבר בנין" משמע לי יותר כדפירש שהבנין הוא על הקבר ולא בתוכו.)

וראיתי מילתא דתמיהא לעני"ד בס' חלקת יואב (ח' יו"ד מהדו"ק סוף סי' ל"א) שדייק מרש"י הנ"ל שפירש קבר בנין שבנה על הקרקע, דאילו תלוש ולבסוף חיברו בתוך הקרקע דינו כמחובר. ותמוה שלא ראה מש"כ ביד רמ"ה ההיפך מזה. וכאמור, אין כל הכרח לומר דרש"י פליג בזה כי דין קבר כדין ע"ז, כמבואר, ואינו ענין לדברים אחרים. אך גם לדיוו"ל, שכל כהאי גוונא דניד"ד שחלק מהמבנה הוא בתוך הקרקע וחלקו למעלה, שהחלק שעל הבנין המתנשא על גבי האדמה דינו כתלוש, אעפ"י שיסודותיו באדמה, שהרי כך היא ההלכה בענין ע"ז שהבנין נאסר כדין תלוש, גם בכה"ג שיש לו יסודות בנויים בקרקע, וא"כ ה"ה בנין דקבר דמינה יליף, כנ"ל).

ה.

יסוד הדברים שרק ע"ז גניזה בקרקע מתקיימת מצות קבורה ולא באופן אחר, היינו בבנין שעל גבי הקרקע גם אם סותמים אותו מכל צד, מתבאר מתוך הסוגיא שלפני כן שם (דף מ"ו ב) שם נשאר בבעיא דלא איפשטא, אם קבורה משום בזיונה או משום כפרה, ופירש"י: ... כי היכי דליהו ליה כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות. ומבואר שם בהמשך הסוגיא שגם צדיקים צריכים לכפרה שע"י קבורה. ולפ"ז צריך לומר, שאין הספק שמה אין זה לכפרה כלל, אלא שנסתפקו שמה יש בזה גם משום בזיונה של קרובי המת, וכמבואר שם הנפ"מ, אם אמר שאין רצונו בכפרה, שאם יש בזה גם משום בזיונה של קרוביו אין שומעין לו. וכן מבואר שם להלן בסוגיא שיש בקבורה כפרה, דנאמר שם שאפילו רשעים גמורים שנתחייבו מיתת בי"ד ע"י קבורתם "מכי חזו צערא דקברא פורתא" יתכן שיש להם כפרה (דף מ"ח ב').

וכן, גם מצד הנימוק של בזיונה, צריך לומר שאין הצלה מבזיונה של הקרובים רק ע"י זה שיקבר כדרכו של עולם בתוך הקרקע. שאם לא כן, הרי היה יכול לומר גם נפ"מ זו שאם משום בזיונה סגי בבנין על גבי הקרקע, ואילו אם משום כפרה לא סגי אלא בזה שרואה "צערא דקברא פורתא" (וזה גם אם נפרש דלא כנ"ל, אלא שהספק הוא אם משום בזיונה ולא משום כפרה, שכאמור לא ניתן כלל לפרש כך). וכן מבואר הדבר מהתוס' שם (ד"ה קבורה) שכתבו שבזיונה שנסתפקו בגמרא היא מצד בזיון הקרובים, דאילו מצד בזיונו הוא, אין לו בזיון "אם שוכב על מטתו בכבוד".

וכוונת הדברים נראה דזה בגוונא שאוטמים הבית ששוכב בו המת על מטתו. שאל"כ איזה כבוד הוא בזה שמתבקע ונרקב לעין כל בהיותו שכוב על המטה. ומכאן, שגם ענין בזיונה דבני משפחה הוא גם בכה"ג, דרק אם קוברים אותו בתוך הקרקע הוא דאין בזיון לבני המשפחה. (וגם מזה מוכח שלא נסתפקו בגמרא דקבורה משום כפרה, דרק ע"י ניתן להבין גם הבזיונה דיש לבני המשפחה, כשהקרוב שלהם נקבר שלא כדרך העולם שקבורתם בקרקע לצורך כפרה, ודו"ק). (ע"ע מש"כ בביאור דברי התוס' בס' "עמוד הימיני" עמ' שיח-ט).

איך שלא יהיה, הרי הבעיא לא נפשטה, וא"כ הטעם משום כפרה קיים, כדין ספק דאורייתא לחומרא, וכדכ' הרמב"ן שם, ולטעם זה הן ודאי דלא סגי אלא בקבורה בתוך האדמה, וכלשון רש"י "שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות".

מסקנת הדברים מכל האמור: אין מצות קבורה מתקיימת רק בגניזה בתוך הקרקע. ואילו בבנין המתנשא על גבי הקרקע, גם אם הוא אטום מסביב, וגם אם יושם מצע אדמה מתחת למת, אין מתקיימת.

חוזר ונשנה על קבורה בבנין שע"ג הקרקע

ראיתי מה שכי' בנידון ידידי הרב הגאון כמוהר"ר שלו' משאש שליט"א הרב הראשי לירושלים, ותמיהני שלאחר שראה מה שכתבתי וציניס בדבריו, מסיק ההיפך מזה.

ואחזור בקצרה על הראיות הברורות שכשאין שמים את המת בתוך הקרקע לא נתקיימה מצות קבורה ועוברים על האיסורים הכרוכים בזה:

א.

(א) רש"י דף מ"ו ב' ד"ה או:

כי היכי דתיהוי לי כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות. וזה מוכרח, דאלי"כ משוי"מ יש לו כפרה ע"י הקבורה.

(ב) רש"י דף מ"ז ב' דס' קבר בנין (וזהו אוקימתא הגמרא במ"ש החוצב קבר) שבנאו למעלה מן הקרקע.

בס' חלקת יואב (ח' יו"ד מהדו"ק סו"ס ל"א) דייק מלשון רש"י "שבנאו למעלה מן הקרקע" ולא כ' שבנאו בתוך הקרקע היינו במקום שחצב (כדפי' הרמ"ה), דס"ל לרש"י דאותו חלק שנמצא בתוך הקרקע לא נאסר, אעפ"י שהי' קודם תלוש, ותלוש ולבסוף חברו דינו כתלוש לענין ע"ז, ולמת שהוקש לע"ז, דס"ל דבכה"ג נתבטל לקרקע ושוב אין עליו דין תלוש כלל. ומ"מ הן לשון הברייתא הוא "החוצב קבר", שהוא ברור שחצב בקרקע, וכיון שהמדובר לפ"ז לאסור רק את מה שעולה מעל לקרקע, לשם מה היתה צריכה הברייתא לומר שחצב הקבר, הרי זה אינו מעלה ואינו מוריד לגבי האיסור שעל פני הקרקע, אלא ע"כ משום דקבורה אינה אלא בקרקע עצמה. וזה בהתאם למש"כ רש"י לעיל בדף מ"ו ב' הנ"ל. אלא שכפי שכבר ציינתי בדברי תמוה שלא הזכיר את היד רמ"ה שאומר בפירוש ההיפך, שגם מה שבתוך הקרקע, היינו שחצב הקבר וריצפו באבנים שבאו מבחוץ, ג"כ בכלל תלוש ייחשב. (וזה כנראה מפני שמקום החציבה לא הי' מספיק איתן שהי' סלע הבא בידים (ב"ב י"ז ב)) וכתבתי שאין הכרח שגם רש"י פליג על הרמ"ה בזה, ואולי זהו שהוקשה עליי, כיון שהמדובר על חציבה שמשמעותו שהוא באבן, א"כ מאי האי שהוצרך לרצפו, על כן פירש שהמדובר על נדבכים נוספים למעלה. ומ"מ ברור שלשון חציבה היינו בקרקע עצמה, ומוכרח שקבורה אינה אלא בתוך הקרקע ולא למעלה.

ג) ברש"י דף מ"ה א' ד"ה נפש בנין שעל הקבר ... לכשימות יקבר בו.

אם כן הקבר הוא בקרקע אלא שעל גביו מתנשא הבנין והוא הנפש, ולכשימות יקבר למטה באדמה.

וגם אלמלא רש"י, המובן נפש הוא בהכרח משהו שמשמש כציון לקבר ולא לקבר עצמו. כ"ה לשון הירוש' (שקלים פ"ב ד) משם רשב"ג: אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונם. ואין המובן נפש אלא על גבי הקבר, ולזה אמרו שצדיקים אינם זקוקים לזה. וכ"כ בב"ר (פ' פ"ב, י) על הפסוק ויצב יעקב מצבה:

ר' נתן אמר מותר המת יבנה לו בית על קברו וכו'. תני רשב"ג אין עושין נפשות וכו' כמו בירוש'.

ובמתי"כ שם מתקן הגירסא גם בדברי ר"נ:

ה"ג יבנה לו נפש על קברו. נפש פי' הערוך בנין שבונים על הקבר ובלשון מקרא - ציון

הרי לנו שבכל מקום שמדובר על קבורה הוא בתוך הקרקע ולא מעליה.

ב.

התוס' דף מ"ו ב' ד"ה קבורה:

אבל למת (אית) לו בזיון, אם (אינו) שוכב על המטה בכבוד.

וברור שהפירוש הוא שמש"כ "ששוכב על המטה בכבוד" מבלי שיקברו, הכוונה שישאר על מטתו ויאטמו הבית מסביב, שאל"כ מה כבוד הוא לראותו שהוא מת ונרקב ונבקע (לשון רש"י שם ד"ה משום בזיונא).

ג.

לשון הרמב"ן שהעתקתי שם:

שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות אינה קבורה.

ואין החיסרון מפני שהוא בארון (כפי שצינתי) שהרי אם קובר את הארון בקרקע אינו עובר כפי שכי' שם בא"ד, וכן לא חילק בין ארון עץ לארון אבן, וגם לא חילק בין שנקובה בארץ לאינה נקובה, וכי' מילתא פסיקתא שהנחת הארון בבית הקברות אינה קבורה.

ודבריו אלה הועתקו בטור ובשו"ע (יו"ד סי' שס"ב).

והנה כב' הרה"ג הנ"ל רואה דברים שונים בנמוק"י, ואני מתפלא שבעצם הם הם הדברים שברש"י. הנה ז"ל הנמוק"י:

בקבר בנין, שבנה למעלה מן הקרקע דכוותה בע"ז וכו' דתלוש ולבסוף חיברו הוי תלוש וכו'. אבל חפר קרקע אינו נאסר.

ומזה רוצה לדייק שהנמוק"י מפרש קבר בנין, שקבר באותו בנין שהוא למעלה מן הקרקע. אבל הרי זהו לשון רש"י ממש שהעתיקו הנמוק"י. וזה קאי על האמור החוצב קבר לאביו, שכנ"ל ברור שהמדובר על בנין שמעל לקבר.

ומה שמסיים "אבל עפר קרקע עצמו אינו נאסר", שמזה רוצה לדייק שאילו לעיל המדובר כשלא חפר הקבר בקרקע, אבל זוהי טעות, שזה מתייחס לאמור ברי"ף בנידון:

התם בקבר בנין עסקינן אבל קבורה דחפירה דליכא עליה בנין, לא מתסרא, מ"ט קרקע עולם היא.

והדברים מכוונים לענין המחלוקת שבין רבינו ישעי' לרא"ש בטויו"ד סי' שס"ב והו"ד בקצרה שם בשלה"ג, שנחלקו בקרקע שמכסים בו את המת, שהי' תלוש ולבסוף נתחבר עם קרקע עולם, אי נאסר בהנאה כדעת הר"י, או לא. שדעת הרי"ף לחלק בין בנין שעל גבי הקבר שנאסר לבין "קבורה דחפירה דליכא עלי' בנין". היינו הקרקע עצמה שעל גבי המת, למרות שלפני כן היתה תלושה, מעכשיו שחזרה ונתחברה, הוי בדין קרקע עולם.

וזה ציין בשלה"ג הנ"ל שכי' בראש דבריו על מש"כ הרי"ף אבל קבורה דחפירה :
ובקבר דחפירה איכא פלוגתא דרבנו ישעי' והרא"ש ובנו ז"ל.
וז"ל השיטה מהר"ר יהונתן הו"ד בסו"ס חמרא וחיי וז"ל:

ובפי' הרי"ף ז"ל משמע דכל חפירה שאין הבנין בולט על הארץ, ואעפ"י שאיננו עפר כבר היה מטולטל ממקומו, כיון שהחזירוהו לאותו בור עצמו קרקע עולם מקרי, וכמחובר הוא ואינו נאסר.

והם הם הדברים שבנמוק"י שבא להבחין, בהתאם לדברי הרי"ף, בין הבנין שעל גבי הקבר, לבין העפר שעל המת בקבר עצמו, שזה חוזר להיות בדין קרקע עולם. (ועי' במש"כ במחלקותם להלן סי' כה).

אבל אין לזה כל שייכות למה שרוצים להכניס בדבריו שקבר בנין הוא שקובר בבנין שעל הקרקע, ואין זה אלא כמבואר ברי"ף שמחלק בין הבנין שעל הקבר, לבין הקבר עצמו.

ומעתה כך מתפרש גם מה שהובא מהאו"ז שכי' :

החוצב קבר של בנין למת שמת לו לקוברו שם ולא חפר בקרקע אלא בנה ע"ג קרקע בנין של כתלים לשום שם מתו דלאו מחובר הוא.

שאינ הכוונה שישים המת על גבי הקרקע בתוך הבנין, שא"כ אין נופל בזה לשון החוצב קבר, אלא בא למעט את מה שמביא שם בהמשך דבריו המחלוקת אם העפר עצמו שהיתה בו תפיסת ידי אדם נאסר לאחר שהחוזר ונתחבר העפר על העפר, וז"ל שם :

וי"מ דהיינו דוקא שלא היתה בו תפיסת ידי אדם אלא שחפרו בכותלי המערה והכניסו שם את הקבר, כי אז העפר שעל גבי הקבר הזה מחובר ולא הוסר שם בידי אדם. אבל קברות שלנו שחופרים בקרקע ומשליכים העפר לחוף ומכניסים שם את הקבר ושוב משליכין את העפר ע"ג הקבר אסורה מפני שיש בו תפיסת ידי אדם, וכו'.

וחזר והעיר בזה שלדעתו אין בזה איסור, דלא דמי למה שמצינו בענין ע"ז באשירה ואילן :

שמא היינו דוקא באשירה ואילן דקרקע דלאו מחובר הוא, אבל עפר ע"ג עפר דמחובר גמור הוא, דילמא שרי. אע"ג דהיתה בו תפיסת ידי אדם וני"מ מזה להתיר בצידי בית הקברות שלא כנגד הארון וכו'.

ונראה שגם איהו מודה שהעפר שע"ג הארון ממש כיון שלא נתחבר עם העפר שלמטה שיש עליו תורת תלוש, ולא נסתפק אלא בעפר שבצידי הארון, כי הוא חור ממש ונתחבר.

ולפי"ז הקדים שמה שמבחינים בין קבר של בנין לקבר שבקרקע עצמו, הוא כשהטמנה של הארון היא בכרך שלשם זה אין מזיזים את העפר, דאז רק הבנין שע"ג הוא שנאסר, כי הוא תלוש ממש יחשב (כמו אשירה ואילן בע"ז), ואילו בחפירת עפר, שחוזרים ומחזירים אותו למקום, יש לומר שמה שבצידי הארון לא נאסר, כי חזר ונתחבר עם עפר של קרקע עולם.

אין איפוא בדברי האו"ז חידוש הלכה שכאילו מותר לקבור בתוך בנין שדינו כתלוש, ואין שום דעה החולקת שניתן כאילו לקבור בבנין מעין זה. ואילו היה היתר בדבר זה, ושלא כהתוס' שהבאנו לעיל שמפורש בו שבית אטום והמת נשאר בו שוכב על מטתו, אין זו קבורה כלל, כי אז הרי גם אם מעמיד הארון על הקרקע בבית הקברות, הרי ע"ז ג"כ תורת קבורה, מה שמפורש ברמב"ן והו"ד בשו"ע שאין ע"ז תורת קבורה כלל.

[ועפ"י המבואר במחלוקת הראשונים לענין עפר שהיתה בו תפיסת ידי אדם והוזמן לצורך המת, דלדעת רבינו ישעי' תורת תלוש עליו ונאסר גם לאחר שהחזר למקומו, ניתן אולי ליישב מה שהערנו ב"חלקת יואב" שדייק דעת רש"י שבנין בתוך הקרקע תורת מחובר עליו ולא ציין שדעת הרמ"ה היא להיפך. דמבואר שם ביד רמ"ה שדעתו כרבינו ישעי' הנ"ל, ולפי"ז פשוט דלדעתו בנין שבתוך הקרקע ודאי דינו כתלוש. משא"כ רש"י, יתכן שס"ל כאידך שיטה שקרקע מתחבר לקרקע שתחתיו, ובאו"ז שם מבואר דהוא הדין, אבנים ע"ג אבנים, ולכן הבנין שבתוך המקום שנחצב תורת מחובר עליו, ורק הבנין שעולה ע"ג הקרקע דין תלוש עליו כמו בענין ע"ז, וכנ"ל].

זאת תורת העולה, שלכל הדעות אין קבורה אלא בהטמנה בקרקע, "שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות", כלשון רש"י שהו"ל.

אכן אם יערימו עפר מסביב לבנין לפחות בעובי אמה במקומות של הפסגה למעלה. וידחסו אותו שלא יסחף ברוח ובגשם ועי"ז יהפך מעין גבעה, שלפי"ז יהיה ניתן לראות הבנין בגדר מערת קבורה, דבכה"ג שהעפר נתחבר לקרקע עולם והפך לחלק מן הקרקע, דגם לענין איה"י לא יאסר אעפ"י שנבנה ונעשה הכל לצורך קבורה, כיון שנעשה הדבר עבור אלה שהינם בחיים באותה שעה, אין כאן חלות הזמנה לצורך המת, יש מקום לראות זאת כקבורה במערה שבהר, שבכה"ג אין פסול, והרי"ז בגדר קבורה כנדרש מההלכה.

(וכן, כמובן מאליו, אם ייעשה כל הבנין בתוך חפירה עמוקה, באופן שיש בקבורה משום הורדה והשפלה לתחתיות יש מקום להתיר. אך נראה שהדבר קשה לביצוע מבחינה מעשית).

והנלע"ד כתבת.

נספח: התכתבות

באותו נושא השיב הרב שליט"א על מאמרו של הרה"ג ח.ד. שלוש שליט"א (ברקאי ד', 641 ואילך).

הרהמ"ח שליט"א אחרי שמאריך בדברי הגמרא והראשונים מסיק בפשיטות :

גדולי הפוסקים הר"ח, הרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא כתבו שקבורה בארון יש בה איסור כל תלין, ושחייב מן התורה לקבור המת בקרקע.

יוצא מן הכלל הוא הרמב"ן שסובר שקבורת המת בקרקע הוא מן התורה והשו"ע (הטור והב"י) משום מה נגררו אחריו, כלשונו:

וכ"כ הטור: אר"י מנין לקבורה מהתורה, פירוש שצריך לקבורו בקרקע, נראה שסובר כהרמב"ן.

עוד מוסיף שבעצם גם

הרמב"ן גופיה לא כתב שצריך לגנוז את הארון בתוך האדמה.

ומסתמך על זה שלפני דבריו העתיק לשון רב נטרונאי שכי' בתשובה לשאלה:

... והמנהג שקוברים אותו בארון ונותנין עפר על עינו ועל פניו ... וכיון שנותנים בגובה טפח שהוא כיסויו של הארון על העפר, וחוזרים ונותנים עפר הרבה עד שנעשה גל בגובה אמה אחת או יותר.

ועפ"י מסיק הרהמ"ח:

הרי שאין צריך להטמין את הארון בתוך האדמה ... ולפ"י גם הרמב"ן שהביא דברי רב נטרונאי לא התכוין בדבריו לומר שצריכים להכניס את הארון בתוך האדמה.

ולפי דבריו, הן צדק אותו גוי - שבור מלכא שאין בעצם חובת קבורה בקרקע, לכל הפחות לרובם של גדולי הפוסקים פרט לרמב"ן, ובעצם גם הרמב"ן עצמו רואה את הקבורה בארון כקבורה נאותה, אלא שנותנים עליו עפר בגובה אמה. שתורתו עפר היא שנא' כי עפר אתה ואל עפר תשוב.

אך קשה להבין מה מצא בדברי רב נטרונאי שאין צריך להטמין את הארון באדמה, והוא לא ענה אלא כנגד השואל שהשיב: להטיל טיט על פניו יש בזיון בדבר ואין ראוי לעשות כן, אולם לא נשאל כלל, ואף לא הי' צריך להשיב שכן הדבר מובן מאליה וידוע שאת הארון מורידיים לתוך הקבר, ולא נשאל אלא על המנהג שבתוך הארון טרם שמכסים אותו בלוח מטילים טיט על פניו, וע"ז השיב מה שהשיב ומש"כ "וחוזרים ונותנים עפר הרבה עד שנעשה גל כגובה אמה ויותר" הרי פשוט הכונה שאחרי שמכניסים את הארון באדמה מערימים עליו עפר, עד שנעשה גל מעל לשטח פני הקרקע בגובה אמה או יותר. וזה כפי שאכן נהוג כיום. אבל מאן דכר שמיה שהארון נשאר על פני הקרקע אלא שעל הארון נותנים עפר. שא"כ (הואיל ולא הזכיר כלל שסביב לארון ג"כ מערימים עפר) על ידי הגשם והרוח בקלות יגרף העפר מעל הארון וישאר גלוי, והעפר כלא היה. אבל מה זה שייך למש"כ הרמב"ן בנוגע לסמך הקבורה בקרקע, שגם הוא הסכים להתיר לקבור בארון כמו שכתב במפורש:

ואם עשה ארון וקברו אינו עובר עליו, אעפ"י כ יפה הוא לקבורו בארץ. עכ"ל.

מה שאסר במפורש, וכן הובא בשו"ע הוא מש"כ:

נמצאנו למדים שעושה ארון למת ומניחו בבית קברות אינה קבורה ועובר משום כל תלין.

ונשוב עתה לעיקר דבריו ומה שדייק וחדש שהגוי אכן קלע לנקודת האמת, שאין בכלל חובת קבורה למת מן התורה, ובראש וראשונה של המחזיקים בדעה זו הוא הר"ח שלפי שמצטט ממנו מסיים:

וקיי"ל מצוה זו מדרבנן היא.

והנה לפני זה הר"ח מביא שני לשונות של ר' יוחנן, והלשון השני רמז לקבורת המת מן התורה מדכתב תקברנו, ופירש הר"ח "ללמד שחייב מן התורה לקבור המת" וכן כתב שמה שאנו דורשים מתקברנו לקבורה בארץ מן התורה "לא משמע לי למלכא". וזה בדיוק כפירש"י, א"כ הרי בפשטות דרק הגוי הוא דלא משמע לי לדרוש מה "דדרשי אנן", אבל לדין אכן קבורת המת בקרקע מן התורה, ולא כפי שחשב כנראה שבור מלכא שדי בשימתו בארון. וא"כ איך מסיק הר"ח בפשיטות בתכ"ד שקיי"ל שזה מדרבנן, דלפ"י הרי גם אנן ס"ל כוותיה דשבור מלכא. ואם יש לו לר"ח איזה נימוק לדחות את דברי ר' יוחנן הללו, איך לא נמנע מלהביאו לפנינו, מלבד שאין זה נוסח מקובל לפסוק במקום שיש בו מחלוקת, בנוסח "וקיי"ל" אלא נאמר הלשון "הלכה כפלוגני וכיו"ב.

והנה הנימוק שמציע לפנינו הרהמ"ח הוא דתרי לישני שבר"י: לישנא קמא דדריש מקרא דתקברנו לרבות שאר מתים לחייב איסור הלנה בשאר מתים, ואידך דדרשי מקרא דתקברנו לענין חיוב קבורה, פליגי אהדדי בהא. דללישנא קמא הלימוד הוא רק לענין איסור הלנה ולא על חיוב קבורה, ואילו אידך לישנא מפרש לה לחייב קבורה בשאר מתים, ולייק פליג עליה, וכיון דבמשנתנו נאמר איסור הלנה דשאר מתים, והוא ע"כ מהאי קרא, א"כ סברה כלישנא קמא, וממילא דאין הלכה לחייב קבורה מן התורה.

ועפ"י סובב הולך דהרי"ף והרא"ש לא העתיקו אלא ל"ק, א"כ ש"מ דכל הני סברי דחיוב קבורה אינו מן התורה (והטור שהעתיק הלכה כרמב"ן, לפ"י פליג על אביו הרא"ש מבלי שהזכירו אפילו). אך לפ"י הן יפלא בעינינו שלשון זה שדורש ממש"כ תקברנו לרבות שאר מתים, לא על ענין חיוב קבורה כלשון הכתוב, אלא דקאי על מה שנאמר לפני כן איסור כל תלין, דע"ז הוא דבא לרבות שאר מתים לאיסור. וע"ז ישאל השואל, היאך ומשו"מ נפרש הריבוי שבפשטותו יש בו לרבות משהו בנוגע לקבורה, וזה כלשון השני שמפרש באמת שבא לרבות חיוב דקבורה בשאר מתים, ואילו לישנא קמא, משום מה מואס בדרשה כפשטה ומפרש לה דוקא לענין איסור הלנה שנאמר בכתוב לפניו!?

אך האמת יורה דרכו של"ק לטיפווי אתא, היינו שס"ל דקרא דריבויי דשמעינן מ"תקברנו" לרבות שאר מתים, מתיחס על הכתוב כולו, הן על קבורה והן על איסור הלנה, ותרתי שמע מינה שבא הכתוב להשוות מכל וכל איסור ההלנה וחיוב הקבורה, כשם שהוא במי שנתחייב מיתה, כן הדבר בכל אדם; וכן נוקט בפשיטות בלח"מ (פ"י"ב מאבל ה"א) שכי' בין השאר:

... ללישנא קמא דרי' יוחנן דאית ליה דקרא דקבור תקברנו מריבוי דרשינן אפילו שאר מתים והמלין מתו עובר בלא תעשה, ליכא בעיא (אי מצי אמר לא תקברוני) דכיון דהוא מצוה מן התורה לקבור מתו לאו כל כמיני' לומר שלא יקברוהו. עכ"ל.

ומעתה פשוט שלא הוצרך הרי"ף והרא"ש להביא לישנא בתרא, שהרי דבריו כלולים בלי"ק, דמרבינן אפילו איסור הלנה. ומובן מאליו שלחייב קבורה בכל אדם הוא מן התורה. וזהו גם שהוצרך הרמב"ם להביא להלכה (בט' מסנהדרין) כשמדובר על איסור הלנה על העץ של המחויב לכך, הוסיף שדין זה הוא גם בכל המתים, היינו שאעפ"י שאין כאן הלנה על התלי' אלא התעכבות מלקבורו, אעפ"י ככתוב זה; ואילו בקבורה שאין שינוי בזה בין מי שנתחייב מיתה (לאחר שהורידוהו מהתליה) לבין אחרים, לא הוצרך לכתוב כאן, והביאו במקומו (פ"י"ב א) שהקבורה מצוה שני' כי קבור תקברנו.

והנה הלח"מ (פ"י"ב מאבל הנ"ל) נתלה במשי"נ בלשון השני של ר' יוחנן "רמז לקבורה מן התורה" דס"ל האי לישנא דקבורה מדרבנן, ואין לה אלא רמז בתורה. אכן הרי"ח לא כך דעתו, שהרי כן הוא לשונו בזה: איכא דאמרי אר"י רמז לקבורת המת מן התורה מדכתיב תקברנו שאין תקברנו אלא ללמד שחייב מן התורה לקבור את המת, היינו שלדעתו גם לישנא בתרא אינו חולק שמצוה מן התורה לקבורה, ולא נחלק אלא לענין אי איתא נמי בלי"ת דהלנה מה"ת, והיינו דס"ל דריבויא "תקברנו" אין ליחסו אלא לענין חיוב הקבורה, ולא קאי ארישא, דהאיסור הוא להלינו על העץ, ול"ש כלל לגבי שאר מתים, ואילו ל"ק ס"ל דג"ז הריבוי, ועפ"י כ' דתקברנו לריבויא חיוב קבורה לא משמע לי' למלכא, היינו שהגוי לא הי' מקבל שמריבוי זה יש ללמוד חיוב קבורה בקרקע. אך לדידן ודאי דרשינן כן בכל המתים, דאין בזה פלוגתא כלל, א"כ הרי לא יתכן כלל לומר דאחר שהביא הרי"ח את כל זה יסיים, דקיימא לן דאין קבורה אלא מדרבנן, דהיינו כשאלתו של השבור מלכא.

ע"כ פשוט הדבר שאין הרי"ת "וק"ל" (הרהמ"ח העתיק וקי"ל עם יו"ד באמצע, ולא היא) כמו שדימה הרהמ"ח דרצה לומר "וקיימא לן" שבא לפסוק הלכה כשבור מלכא, אלא יתפרש "וקאמר לך" או "וקאדחי ליה" היינו שהולך על שבור מלכא, שהוא יכול לדחות שלעולם אין זו מצוה מן התורה, ולא עלה על דעת הרי"ח לפסוק הלכה שקבורה דרבנן, כשם שלא מצינו שום פוסק נגד מה שפסק בשו"ע, שחיוב קבורה בקרקע הוא מן התורה. ובזה אזלו כל דברי הרהמ"ח במה שהאר"ך בזה.

עוד כ' בא"ד במה שהבאתי מש"כ הרמב"ן:

אלמא ארון דלאו קבורה הוא. נמצאנו למדים שעושה ארון למת והניחו בבית הקברות אינה קבורה ועובר משום בל תלין. שלפ"ז גם כשהוא נקוב למטה ומונח ע"ג קרקע בביה"ק לא מהני. וכתב ע"ז "שאינו נראה דהרמב"ן כתב כן על צוואתו דרבי וכו'".

הרי הרמב"ן עצמו כ' שאם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו (אעפ"י כ' יפה הוא לו לקבורו בארץ) נמצא שאין העיכוב מצד שהוא נתון בארון (אם כי להידור יש לנהוג לנקוב הארון, כמבואר בהא דרבי) א"כ פתיחת הארון כלפי מטה אינו משפיע. נמצא שהחסרון במניח הארון על הקרקע בביה"ק דלא יצא חובת קבורה אינו מצד שאינו פתוח למטה, דפתח זה אין לו ערך רק להידור בעלמא, באופן שכך לי שיש לו נקב למטה או שאין לו.

ומה שטוען נגד מה שהסקתי דמת המוטל בבית אף אם יאטמוהו מסביב, אין מתקיימת מצות קבורה דדינו כתלוש, הרי הדברים מבוססים על מש"כ התו' (סני' מ"ו ב ד"ה קבורה) "דמת אין לו בזיון אם שוכב על המטה בכבוד" דודאי הכוונה כשאטמו את הבית דאלי"כ הרי בזיון גדול לו למת כשמתבקע לעין כל.

וא"כ הדיון על מי שאמר לא תקברוני, היינו כשרצה לשכב על מטתו ולאטום הבית, ואפ"ה אינה קבורה רק מצד אי נימא דקבורה משום כפרה ובה שומעים לו. (ומה שהוקשה לו למחבר, איך מהני לעשות נגד מצות התורה, עי' ביד רמ"ה שביאר יפה).

אכן זר ומוזר מה שעולה על דעת הרהמ"ח מה שלא עלה אפילו על דעתו של גוי, לדחות דברי חכמים. ומה שתלה עצמו בלח"מ, תלה בוקי סריקי בלח"מ שלא אמר אלא שאין קבורה מן התורה, דמן התורה סגי בשימה בארון או בבית ולאטמו באופן שלא יראוהו מבזה וכדכתבו התוס', אבל שריפת המת כגורועים שבגויים, מאן דזכר שמה.

סימן כה : כבוד המת והקבר ופינויו ממקום קבורתו

- א. איסור ההנאה מהקבר ופרטי דיניו
- ב. כמה תופס קבר המת
- ג. הבדל בין קבר של יחיד לבית קברות של רבים
- ד. מהו איסור הנאה מהמת ומשמיו?
- ה. קבר המזיק את הרבים

א. איסור ההנאה מהקבר ופרטי דיניו

איתא בגמרא (סנהדרין, דף מז ע"ב):

קבריה דרב הוי שקלי מיניה עפר לאישתא בת יומא. אתו א"ל לשמואל. א"ל יאות עבדין, קרקע עולם היא וקרקע עולם אינה נאסרת, דכתיב "וישלך את עפרה על קבר בני העם", מקיש קבר בני העם לעכו"ם, מה עכו"ם במחובר לא מיתסרא, דכתיב "אשר אתם יורשים את אלוהיהם על ההרים" - על ההרים אלוהיהם, ולא ההרים אלוהיהם, הכי נמי במחובר לא מיתסר.

